

מכון
שלום הרטמן
SHALOM HARTMAN
INSTITUTE
www.hartman.org.il

"כְּאֶזְרַח מִכֶּם יְהִי לְכֶם הַגֵּר"

הענקת אזרחות לפליטים בישראל

ד"ר אריאל פיקאר, מכון שלום הרטמן

על מדינת ישראל לצאת בקריאה, במלאת לה שבעים, כי היא מוכנה לקלוט לתהליכי התאזרחות מסודרים מספר מסוים של פליטים מדי שנה, זאת בהשראת המעמד הייחודי שיצרה המסורת היהודית ל'גר תושב'. אנו היהודים היינו פליטים וגרים בארצות נכר ולכן אנו מצווים: "וְגֵר לֹא תִלְחָץ וְאַתֶּם יְדַעְתֶּם אֶת נַפְשׁ הַגֵּר כִּי גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם" (שמות, כג, ט). תוקם ועדה שתחליט מדי שנה על מספר הפליטים שישראל מוכנה לקלוט ותבנה עבורם תכנית קליטה תרבותית ותעסוקתית. התורה מצווה: "לֹא תִסְגִּיר עֶבֶד אֶל אֲדֹנָיו אֲשֶׁר יִנְצַל אֵלֶיךָ מֵעַם אֲדֹנָיו. עִמָּךְ יֵשֵׁב בְּקִרְבְּךָ בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר בְּאֶחָד שְׁעָרֶיךָ בְּטוֹב לוֹ לֹא תוֹנְנוּ" (דברים, כג, טז-יז). חז"ל דרשו פסוק זה על גר תושב במסכת גרים (פ"ג ה"ד, ובספרי לדברים, כי תצא, רנט): "אין מושיבין אותו בספר, ולא בנוה רע, אלא בנוה יפה, באמצע ארץ ישראל, במקום שאומנותו יוצאה, שנאמר עמך ישב בקרבך במקום אשר יבחר באחד שעריך בטוב לו לא תוננו".

מדינת ישראל היא מדינת הלאום של העם היהודי

ישראל היא מדינת הלאום של העם היהודי, כשליש מכלל היהודים בעולם גרים במדינת ישראל. זהותה של מדינת ישראל כמדינה יהודית אינה מוטלת בספק והיא באה לידי ביטוי בשלל היבטים: בשפה ובלוח השנה, בתרבות ובאמנות, בחקיקה, במערכות החינוך והתקשורת. אחרי שבעים שנה ניתן לומר בבטחה שהרוב היהודי בישראל הוא ברור (כשלושה רבעים מאזרחי ישראל) ואין כל חשש לפגיעה בו.

ישראל היא מדינה דמוקרטית המעניקה שוויון זכויות לכל אזרחיה ללא הבדל דת גזע ומין. שוויון זכויות זה מוענק רק לתושבים שנולדו למי שהיה כאן בעת הכרזת המדינה, אולם ביחס למהגרים לישראל אין שוויון, ליהודים ולבני משפחותיהם מותר להגר לישראל מתוקף חוק השבות, אך למי שאינו יהודי אין דרך חוקית להתאזרח כאן למעט במקרים מיוחדים.¹ הסיבה וההצדקה המוסרית להבחנה זו היא הצורך לשמר ולייצב את הרוב היהודי במדינה. ללא רוב יהודי תאבד מדינת ישראל את זכותה הדמוקרטית להמשיך ולהגדיר את עצמה כמדינת הלאום של העם היהודי.

אחרי שבעים שנה ניתן לומר בבטחה שהרוב היהודי בישראל הוא ברור (כשלושה רבעים מאזרחי ישראל) ואין כל חשש לפגיעה בו אלא אם כן ישראל תחליט לספח את יהודה ושומרון ולהעניק אזרחות לכל תושביהם הפלסטינים. כל עוד אפשרות זו אינה מתממשת אפשר להניח על פי כל התחזיות הדמוגרפיות שהרוב היהודי בישראל ישמר ואף יתחזק.

חשוב להדגיש שאין בכל האמור בכדי לפגוע בכהוא זה במעמדם של אזרחים ישראלים שאינם יהודים. החוק הישראלי וההצהרה החד משמעית של מגילת העצמאות קובעת: "מדינת ישראל תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין; תבטיח חופש דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות." לפיכך מאמר

¹ [חוק האזרחות \(תשי"ב-1952\)](#) קובע בסעיף 5ב: "מי שביקש להתאזרח ונתקיימו בו התנאים שבסעיף קטן (א), יעניק לו שר הפנים, אם ראה זאת לנכון, את האזרחות הישראלית על ידי מתן תעודת האזרחות". כלומר, אין די בעמידה בתנאים יש צורך באישור מפורש של שר הפנים שניתן בפועל במשורה ובמקרים מיוחדים בלבד.

זה אינו עוסק באזרחים ישראלים שאינם יהודים אלא במהגרים המבקשים להיקלט בישראל ולקבל אזרחות ישראלית.

שינוי מדיניות ההגירה של ישראל

ברוך שהחיינו וקיימנו והגענו לזמן הזה. ברוך שזכינו לצאת מחרדת הקיום ולהגיע אל המנוחה והנחלה. אמנם, עוד אתגרים רבים לפנינו, הן בתחום הכלכלי והחברתי והן בתחום המדיני והביטחוני. אך אתגרים וקשיים אלו אינם מאפילים על ההישגים וההצלחות. מדינת ישראל היא אחת המדינות החזקות והיציבות בעולם, ישראל תרמה ותורמת רבות לרווחת העולם בעיקר דרך הידע הטכנולוגי והחקלאי המביא בשורה למיליוני בני אדם הנמצאים במצוקה ברחבי העולם. משלחות ישראליות מגיעות לכל אזור אסון ונותנות את תרומתן ללא פרופורציה לגודלה של מדינתנו.

אך לא די בכך. הגיע הזמן לשנות את מדיניות ההגירה ולעצב תכנית רב שנתית לקליטת מהגרים (שאינם יהודים) המבקשים להשתלב בחברה הישראלית-יהודית, ובפרט למהגרים המגיעים מאזורי מצוקה כלכלית או פוליטית. הבסיס לכך טמון במסורת היהודית אשר פיתחה את הקטגוריה של 'גר תושב' ושל הציווי 'לא תסגיר עבד אל אדוניו'. המהגרים החדשים הללו לא יפגעו באופייה היהודי של המדינה מפני שהם יצטרפו מבחינה תרבותית וחברתית לרוב היהודי. תינתן עדיפות גבוהה למהגרים שהם גם פליטים בבחינת 'לא תסגיר עבד אל אדוניו' כלומר אנשים רדופים הבאים ממצוקה קשה, כלכלית או פוליטית.

מעמדו של גר תושב במסורת היהודית כהשראה למדיניות הגירה חדשה

המסורת היהודית לדורותיה יכולה להוות מקור השראה לאופייה של מדינת ישראל ולהשפיע על הניסוח והתוכן של חוקיה. אין מדובר ב'חקיקה דתית' או במתן סמכות למוסדות דת והלכה, אלא לשימוש מושכל וביקורתי של נבחרי הציבור, המחוקקים, במקורות ישראל הן כמקור השראה מוסרי והן כשפה לעיצובה של מדינת ישראל. תפיסה כזו אינה מתחייבת לכל המסורת ההלכתית אלא בוחרת ממנה את מה שמתאים לערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית.

אנו מוצאים במסורת היהודית התייחסות למצבם של מהגרים ופליטים המבקשים למצוא מחסה ולהצטרף לחברה היהודית. היחס לאותם אנשים מבוסס על הזכרון ההיסטורי היהודי. בעברנו הקדום, בהיותנו עבדים למצרים ובעברנו הקרוב בהיותנו נרדפים על ידי מבקשי רעתנו, ספגנו על בשרנו את מצבו הנחות והשפל של הזר, של הגר. התורה מחייבת אותנו להפוך זכרון זה לפעולה למען מי שהם גרים בתוכנו. התורה מנמקת את החובות שלנו כלפי הגר במשפט החוזר "כי גרים הייתם בארץ מצרים"².

² "וגר לא תונה ולא תלחצנו כי גרים הייתם בארץ מצרים" (שמות, כב, ט).

"וגר לא תלחץ ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים" (שמות, כג, ט).

"וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אתו. כְּאֲזַרְח מִכֶּם יִהְיֶה לְכֶם הַגֵּר הַגֵּר אִתְּכֶם וְאֶהְבֶּתְ לוֹ כְּמוֹדְ כִּי גֵרִים הֵייתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם" (ויקרא, יט, לג-לד).

"עֲשֵׂה מִשְׁפָּט יְתוֹם וְאַלְמָנָה וְאֶהְבֶּתְ אֶת הַגֵּר לֹא לְחֶם וְשִׂמְלָה. וְאֶהְבֶּתְ אֶת הַגֵּר כִּי גֵרִים הֵייתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם" (דברים, י, יח-יט).

לפסוקים אלו יש להוסיף את מצוות השבת שבספר דברים: "שָׁמֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ כְּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹהֶיךָ. שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעִשִׂיתָ כָּל מְלֹאכְתֶךָ. יוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַה' אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלֹאכָה אֹתָהּ וּבִנְךָ וּבִתְּךָ וְעַבְדְּךָ וְעַמְּתְךָ וְשׂוֹרְךָ וְחִמְרְךָ וְכָל בְּהֵמְתְךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וְעַמְּתְךָ כְּמוֹדְ. וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הֵייתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּצֵאֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֵרַע נְטוּיָה עַל כֵּן צִוָּה ה' אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת (דברים, ה, יב-טו).

וכן את הציווי: "לא תתעב אדם כי אחיך הוא לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו" (דברים, כג, ח).

אבי שגיא עמד על כך שמצב הגרות, השונה ממצב הגלות הוא המצב הקיומי הנדרש מהעם היהודי: "העם היהודי אינו אמור להיות בגלות [...] הוא נתבע להיות בבית, במרחב גיאוגרפי מסוים – ארץ ישראל, אבל הוא נתבע להתנסות והתנסות תמידית בגרות בארצו ובמולדתו".³ משמעותה של תודעה זו היא "תביעה לחריגה ממרחבי הוודאות והאדנות שבהם האדם ממוקם בארצו [...] הגרות היא האופן ההולם של עמידת האדם כלפי האל וכלפי הקיום".⁴ הזכרון ההיסטורי של היותנו גרים בארץ מצרים "אין הוא תיעוד של התרחשות היסטורית שהתחוללה בעבר, אלא התמודדות עם סכנה מתמדת המגולמת בכוח ובאדנות".⁵ ביטוי לתודעת הגרות אנו מוצאים ביחס של ישראל לארצו: "וְהָאָרֶץ לֹא תִמְכַּר לְצִמְתָּת כִּי לִי הָאָרֶץ כִּי גֵרִים וְתוֹשְׁבִים אַתֶּם עַמִּדִי" (ויקרא כה, כג). ביחס לאל: "שְׁמֵעָה תִפְלְתִי ה' וְשׁוֹעֲתִי הָאֲזִינָה אֶל דְּמַעְתִּי אֶל תַּחֲרֹשׁ כִּי גֵר אֲנִי עַמְּךָ תוֹשֵׁב כְּכֹל אֲבוֹתַי" (תהלים, לט, יג). וביחס לזולת, לגר: "וְגֵר לֹא תִלְחָץ וְאַתֶּם יְדַעְתֶּם אֶת נַפְשׁ הַגֵּר כִּי גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם" (שמות, כג, ט).

עיקרו של מאמר זה יוקדש לבחינת מעמדו של גר-תושב במסורת היהודית ולאפשרויות העולות מתוך המסורת ושניתן לעשות בהן שימוש בתקופתנו, במדינת ישראל היהודית והדמוקרטית.

הגר במקרא

המילים 'גר' או 'גרים' מופיעות בתנ"ך עשרות פעמים. מיהו הגר אודותיו מדבר המקרא? התורה מתארת את בני ישראל כגרים בארץ מצרים. עוד בברית בין הבתרים נאמר לאברהם "יָדַע תֵּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זְרַעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וְעֶבְדוּם וְעָנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה" (בראשית טו, יג). אברהם מתאר את עצמו כגר בארץ כנען "גֵר וְתוֹשֵׁב אֲנִי עִמָּכֶם" (בראשית, כג, ג). משה קורא לבנו הבכור גרשם "כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נִכְרִיָּה" (שמות, ב, כב; שמות יח, ג). חווית הגרות היא חוויה של תלות, של תלישות וחוסר בטחון המאפיינים את מצבו של זר החי בארץ נכריה.

אולם, בעוד תיאורי הגרות של ישראל במצרים או גרותו של אברהם בכנען, משקפים מציאות של סבל, נחיתות ופגיעות, הדרישות שמציבה התורה ביחס שבין ישראל לגרים שבתוכו מבטאת דאגה, חמלה ושותפות. הגרות שלנו מטילה עלינו חובות כלפי הגר, ואף הקב"ה בעצמו שומר עליהם "ה' שִׁמְרֵם אֶת גֵּרִים יְתוֹם וְאַלְמָנָה וְעוֹדֵד" (תהלים קמו, ט). המושג גר שאנו משתמשים בו היום מתייחס בעיקר למה שחכמים כינו 'גר צדק' היינו לא-יהודי שממיר את דתו ליהדות, אולם המקרא אינו מבחין בין גרים שונים ואינו מתאר תהליך של המרת דת אלא דווקא של בני אדם שאינם חלק אורגני מעם ישראל ובכל זאת יושבים בקרבנו. לגר שכזה יקראו החכמים 'גר תושב'.

על פי התורה, הגר הוא חלק מהברית של עם ישראל עם הקב"ה ולכן הוא שותף במרכיבים המרכזיים של הקיום היהודי אף שאינו חייב בכל המצוות [לרשימה המלאה ראו נספח א]. כך למשל הוא משתתף בחג הפסח, מקריב קרבנות, מתענה ביום הכיפורים, ושומר את השבת. על בני ישראל מוטלות חובות רבות ביחס לגרים. אנו מצווים על אהבתו ואסורים בהונאתו ובהלנת שכרו [ראו נספח ב]. התורה, המכוונת בראש ובראשונה לעם ישראל, מציגה דגם של קליטה והכלה של בני אדם שאינם בני העם ובכל זאת מחויבים בחלק מהחובות וזכאים לחלק מהזכויות.

בין המקרא לחז"ל

כאמור, חז"ל הבחינו בין שני מושגים. גיור שהוא המרת דת של מי שאינו יהודי ההופך להיות יהודי. לאדם כזה קראו חז"ל 'גר צדק' או סתם 'גר'. בשונה ממנו הגדירו חכמים גם את קטגוריית 'גר תושב'. יש הבדל בין מעמדו של הגר במקרא למעמדו של 'גר תושב' בספרות חז"ל. החכמים צמצמו את זכויותיו ואת החובות כלפי גר תושב

³ אבי שגיא, העת הזאת, הוצאת אוניברסיטת בר-אילן, תשע"ח, עמ' 205.

⁴ שם, עמ' 207.

⁵ שם, עמ' 208.

[ראו נספח ג]. ופירשו במקומות רבים את המקראות העוסקים בגר כמתייחסים דווקא ל'גר צדק'. מדוע עשו זאת? נעזר בהסבר שנתן יחזקאל קויפמן לתמורה זו. כך הוא מתאר את מעמדו של הגר במקרא:

האמונה הישראלית העתיקה אינה יודעת, אמנם, את הגיור הדתי. בני-נכר דבקים בישראל בדרך ההתבוללות התרבותית-הלאומית ומתוך הסתפחות ארצית וסוציאלית. [...] התורה ניתנה אפוא מלכתחילה גם ללא-ישראלים. העבד אוכל מקרבן הפסח, והגר עושה פסח 'כאזרח הארץ'. זאת אומרת: עם כל היותם זרים בגזע, הם משתתפים בחג הלאומי של יציאת מצרים".⁶

מדובר אפוא בבני אדם שאינם צאצאי ישראל ובכל זאת הם מבקשים לקחת חלק בחייה של הקהילה. התורה, כאמור, מאפשרת זאת, מטילה עליהם חובות ומעניקה להם זכויות. אולם, טוען קויפמן, השקפה זו לא התאימה יותר לעם שאיבד את ריבונותו ובהמשך גם את ארצו:

חורבן המדינה וגלות העם מעל ארצו שמו קץ טבעי לגיור האתני-הסוציאלי הישן. רוב היהודים לא ישבו עתה הם גופם 'בארץ', ובארצות פזוריהם היו הם גופם 'גרים'. עם חורבן המדינה ועם צאת העם מארצו ניטלה זכות אדנות מישראל ולא היה לו עוד המשפט והכח להיות מחסה ל'גרים' ולתת להם זכות מקלט בגבולו. [...] לא רק בגולה, אלא גם בארץ לא היה מקום לגיור כזה. היהודים גופם הרגישו את עצמם 'עבדים' על אדמת אבותיהם. התנחלותם בארץ אחרי עלייתם מבבל לא באה מתוך כיבוש מדיני ותפיסת זכות אדנות עליונה. [...] השותפות הדתית שהיתה עכשיו היסוד הממשי היחידי ליחודה נעשתה גורם מכריע גם ביחסים שבינה ובין העמים. בן הנכר שבא עכשיו להדבק בישראל לא בא לבקש חסות בארצו, להתגורר בגבול שלטונו [...] יסוד יחודו של הקיבוץ היהודי אחרי החורבן היה דתי. [...] ה'גר' הקדמון הנחיל ל'גר' החדש רק את שמו, אבל המושג חדש היה לגמרי. [...] הרצון הדתי, החפץ להדבק באלוהי ישראל היה יסוד הגיור החדש. הגיור נפרד לגמרי מבסיסו האתני הישן והועמד על ברית דתית בלבד. ועם זה חדל ממילא להיות פרוצס של התבוללות והתייחודות הנמשכת במשך דורות והועמד על נימוס דתי שיש בכחו ל'יהד' את הנכרי בבת אחת".⁷

חז"ל יצרו את הגיור הדתי ואת מעמדו של 'גר צדק', בתקופה שבה טמיעה בעם ריבוני בארצו כבר לא היתה מן האפשר. למרות דבריו של קויפמן, יש להדגיש שחז"ל לא בטלו לגמרי את מעמד הגר המקורי. חז"ל יצרו הבחנה בין גר צדק לגר תושב. גר צדק הוא הגר הממיר את דתו לדת היהודית ואלו גר תושב הוא מי שפרש מעבודה זרה וקיבל עליו שבע מצוות בני נח, כך שמבחינתם של חז"ל התנהגותו אינה עומדת בסתירה לערכי הדת היהודית. האבחנה החדשה הזו יצרה בעיה פרשנית. מעתה, יש לפרש מחדש כל גר הכתוב בתורה ולהכריע האם בגר צדק הכתוב מדבר או בגר תושב?

בעוד המקרא אינו מגדיר מי זכאי להחשב גר תושב ומי לא, החכמים נתנו על כך את דעתם ואף נחלקו ביניהם בענין זה [ראו נספח ד]. יתכן והסיבה לכך נעוצה בהסברו של קויפמן, בתקופת המקרא לא היה צורך להגדיר אלא רק להגיד מהם החובות והמצוות הקשורות לגר. חז"ל בקשו לצמצם את אפשרות הגרות-תושבות ולכן הגדירו אותה.

בניתוח של קויפמן את ההבדל שבין המקרא לחז"ל מצוי מפתח להבנת ההווה. מדינת ישראל של היום היא מדינה יהודית ריבונית היכולה להטמיע בתוכה גרים במובנם המקראי, היינו לקלוט לא-יהודים המבקשים להשתלב בעם היהודי-ישראלי אף מבלי להמיר את דתם. אפשר אפוא לחזור לדגם העתיק של גרות והסתפחות לעם ישראל אף בפרשנותם המצמצמת של חז"ל - 'גר תושב' ולשמר לצידו את הדגם החז"לי של גיור לדת ישראל - 'גר צדק'. עיון בהלכות 'גר תושב' יסייע בידינו לנסח עקרונות לקליטתם של מהגרים ופליטים במדינת ישראל.

⁶ יחזקאל קויפמן, תולדות האמונה הישראלית, ירושלים תשט"ז, כרך ב', עמ' 460-459.

⁷ יחזקאל קויפמן, גולה ונכר א', הוצאת דביר, תל-אביב תרפ"ט, עמ' 234 - 236.

SHALOM HARTMAN מכון
שלום הרטמן INSTITUTE
www.hartman.org.il

"עמך ישב, בקרבך, בטוב לו"

חז"ל חידשו כמה הלכות ביחס למקום מושבו של גר תושב. את זאת הם דרשו מן הפסוק: "לא תסגיר עבד אֶל אֲדָנָיו אֲשֶׁר יִנְצַל אֵלֶיךָ מֵעַם אֲדָנָיו. עִמְךָ יֵשֵׁב בְּקִרְבְּךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר בְּאֶחָד שְׁעָרֶיךָ בְּטוֹב לוֹ לֹא תוֹנְנֵהוּ" (דברים כג, טז-יז). על פסוק זה דורש הספרי:

'אשר ינצל אליך מעם אדוניו' - לרבות גר תושב.

'עמך ישב' - ולא בעיר עצמו.⁸

'בקרבתך' - ולא בספר.

'במקום אשר יבחר' - במקום שפרנסתו יוצאה.

'באחד שעריך' - בשעריך ולא בירושלם.⁹

כשהוא אומר 'באחד שעריך' - שלא יהא גולה מעיר לעיר.

'בטוב לו' - מנוה הרע לנוה היפה.

'לא תוננו' - זו הונית דברים.

(ספרי דברי, כי תצא, רנט).¹⁰

חז"ל דרשו פסוק העוסק בהצלת עבד נרדף הבורח אליך כדי להנצל. הם הרחיבו את משמעות הפסוק מעבד גם לבן חורין שעל פי ההלכה ראוי לשבת בארץ ישראל וזהו 'גר תושב'. ההלכות שנאמרו בתורה לגבי עבד נרדף מיושמות, על ידי חז"ל, גם על בן חורין שאינו בורח מדבר אלא מבקש להתישב בארץ בקרב עם ישראל.

הדרשה מכל מילה בפסוק מבהירה את החובה לדאוג למיקום נאות עבור הזר הבא אלינו (נווה יפה), יש לדאוג לאפשרויות פרנסה (במקום שפרנסתו יוצאה) ולאפשר לו יציבות (שלא יהא גולה מעיר לעיר). מדוע צריך לדאוג לכך? מפני שבשונה מאזרח שיש לו משפחה וקשרים חברתיים הרי שהזר מגיע ללא כל יכולת עצמית ולכן יש לדאוג לו. מדרש תנאים לדברים (פרק כג) מוסיף: "אין מושיבין אותו בעיר שיש בה גויים אלא בעיר שכולה

⁸ המדרש מגביל את תחומי ישיבתו של הגר, הוא אינו יושב בעיר עצמה אלא כנראה בסביבותיה ואינו יושב בירושלים. הראב"ד פירש שאיסור הישיבה בעיר עצמה הוא משום קדושת ארץ ישראל ולכן: "ואלה הדינים שאינם נוהגים בו אלא בזמן שהיובל נוהג יש מהן שהוא להקל עליו ויש מהן להחמיר עליו שבזמן שאין היובל נוהג יושב אפילו בעיר עצמה שאין קדושת הארץ עליה כשהיתה" (השגה על רמב"ם איסורי ביאה פ"ד ה"ח).

⁹ כן הוא גם בתוספתא נגעים פרק ו הלכה ב, אך דרשה זו אינה מוזכרת במסכת גרים, וראו בהערה הבאה.

¹⁰ וכך הוא הנוסח במסכת גרים, פרק ג הלכה ד: "אין משיבין אותו בספר, ולא בנוה רע, אלא בנוה יפה, באמצע ארץ ישראל, במקום שאומנותו יוצאה, שנאמר עמך ישב בקרבך במקום אשר יבחר באחד שעריך בטוב לו לא תוננו". ובמדרש תנאים לדברים (פרק כג) נוסף על כך: "מיכן אמרו, אין מושיבין גרים לא בירושלם ולא בספר ולא בעיר שיש בה גויים אלא בעיר שכולה ישראל ולא בנוה הרע אלא בנוה היפה".

SHALOM HARTMAN מכון
שלום הרטמן INSTITUTE
www.hartman.org.il

ישראל".¹¹ כלומר, יש לדאוג שלא יוצרו 'כיסים' עירוניים שבהם חיים הרבה גויים או גרים, כדי להיקלט היטב בחברה עלינו לדאוג לפיזור נאות של הגרים בערי ישראל.

"גר - אתה מצווה להחיותו"

חז"ל חידשו מצווה מיוחדת ביחס לגר - "גר אתה מצווה להחיותו". גם מצווה זו נלמדת דרך דרשה מפסוק שאינו עוסק בגר תושב. "וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו גר ותושב וחי עמך. אל תקח מאתו נשך ותרגיט ויראת מאלְהֵיך וחי אחיך עמך" (ויקרא כה, לה-לו). המדרש מרחיב את האיסור מ'אחיק' גם ל'גר תושב' (למרות שפשוטו של מקרא הוא שאחיק הופך להיות כמו גר ותושב): "גר, זה גר צדק, תושב זה גר אוכל נבילות" (ספרא בהר פרשה ה סוף פרק ו). ורש"י על הפסוק כתב: "גר ותושב - אף אם הוא גר או תושב, ואיזהו תושב, כל שקבל עליו שלא לעבוד עבודה זרה, ואוכל נבילות".

הלכה זו מופיעה בכמה מקומות בתלמוד הבבלי, כך למשל מסביר התלמוד את עמדתו של רבי יהודה: "דתניא (דברים יד, כא) 'לא תאכלו כל נבלה לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכור לנכרי' וגו' [...]. אחד גר ואחד נכרי בין במכירה בין בנתינה דברי ר' מאיר ר' יהודה אומר דברים ככתבן לגר בנתינה ולנכרי במכירה. מאי טעמא דרבי יהודה? [...]. כיון דגר אתה מצווה להחיותו ונכרי אי אתה מצווה להחיותו לא צריך קרא סברא הוא. (פסחים כא ע"ב) ופירש רש"י שם: "גר אתה מצווה להחיות - דכתיב (ויקרא כה) 'גר ותושב וחי עמך'". וכתב הרמב"ם שנותנים לגר תושב מתנת חנם.¹² ומותר לרפאותו בחנם.¹³ עוד כתב הרמב"ם:

וכן יראה לי שנוהגין עם גרי תושב בדרך ארץ וגמילות חסדים כישאל, שהרי אנו מצווין להחיותו שנאמר לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה, וזה שאמרו חכמים אין כופלין להן שלום בגויים לא בגר תושב, אפילו הגויים צוו חכמים לבקר חוליהם, ולקבור מתיהם עם מתי ישראל, ולפרנס ענייהם בכלל עניי ישראל, מפני דרכי שלום, הרי נאמר טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו, ונאמר דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום" (הלכות מלכים פ"י ה"ב).

האם אנו מצווים לחלל את השבת כדי להציל גר תושב? לדעת הרמב"ם, מצוות להחיותו, מחייבת ליילד את בת גר תושב בשבת אך ללא חילול שבת.¹⁴ בניגוד לרמב"ם, סבר הרמב"ן, שמצוות להחיותו כוללת גם חילול שבת, מפני שפיקוח נפש דוחה שבת: "שנצטוינו להחיות גר ותושב להציל אותו מרעתו שאם היה טובע בנהר או נפל עליו הגל שנטרח בכל כחנו בהצלתו ואם היה חולה שנתעסק ברפואתו וכל שכן באחינו ישראל או גר צדק שאנו מחויבים לו בכל אלה והוא בהם פיקוח נפש שדוחה שבת שנאמר: "וכי ימוך אחיק ומטה ידו עמך והחזקת בו גר ותושב וחי עמך" (ויקרא כה, לה) ומאמרם בזה בתלמוד גר אתה מצווה להחיותו (פסחים כא ע"ב)" (הוספות הרמב"ן לספר המצוות מצוה טז).

¹¹ למלב"ם (על דברים, כג, יז) היתה גירסא אחרת 'ולא בעיר בפני עצמו', ולכן פירש: "אחרי שיאמר שישב במקום אשר יבחר למה יאמר עמך ישב ולמד בספרי שלא בעיר בפני עצמו, ופירוש, שישב יחד עם בני ישראל ולא שיהיה לו עיר מיוחדת לביתו ולעבדיו, וכן בקרבן מיותר ואמר בספרי ולא בספר, פירוש, עיר סמוך לגבול וטעם שניהם משום חשש שלא ימסרו העיר לאויבים".

¹² בהלכות זכיה ומתנה פ"ג הלכה יא: "אסור לישראל ליתן לגוי מתנת חנם, אבל נותן הוא לגר תושב, שנאמר לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכור לנכרי במכירה ולא במתנה אבל לגר תושב בין במכירה בין בנתינה מפני שאתה מצווה להחיותו, שנאמר גר ותושב וחי עמך".

¹³ בהלכות עבודת כוכבים, פ"י ה"ב: "מכאן אתה למד שאסור לרפאות עובדי עבודה זרה אפילו בשכר, ואם היה מתיירא מהן או שהיה חושש משום איבה מרפא בשכר אבל בחנם אסור, וגר תושב הואיל ואתה מצווה להחיותו מרפאים אותו בחנם". שם, הלכה ד: "אסור ליתן להם מתנת חנם אבל נותן הוא לגר תושב שנאמר לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכור לנכרי במכירה ולא בנתינה".

¹⁴ "אין מילדין את הגויה בשבת ואפי' בשכר ואין חוששין לאיבה ואע"פ שאין שם חילול, אבל מילדין את בת גר תושב מפני שאנו מצווין להחיותו ואין מחללין עליה את השבת" (הלכות שבת פ"ב הלכה יב).

זו היא גם עמדתו של ר' מנחם המאירי שכתב בפירושו לסוגית "פיקוח נפש דוחה שבת" שבמסכת יומא (פד ע"ב): "ועובדי כוכבים ומזלות הקדמונים שאין אנו מצווים לחלל שבת עליהם אחר שאין להם שום דת וגם אינם חוששים לחובת חברת האדם". על דברי המאירי הללו כתב הרב יהודה גרשוני: "הנה מפורש בדבריו דלאומות שיש להם דת וגדורים בדרכי הדתות ועובדי אלוקות על איזה צד אף על פי שאמונתם רחוקה מאמונתנו והם לא עובדי אלילים אנו מצווים לחלל שבת עליהם וזה בכלל גר תושב אתה מצווה להחיותו".¹⁵

הרב נחום אליעזר רבינוביץ, ראש ישיבת מעלה אדומים, בספרו "מלומדי מלחמה" סימן מג. קבע הלכה למעשה על פי דבריו של הרמב"ן שיש לחלל שבת כדי להציל את חייו של מוסלמי או נוצרי מפני שרפואתו דוחה את השבת כדינו של "גר תושב" ולא משום איבה, היינו מפני החשש שמא אי הצלת הנכרי תביא לפגיעה ביהודים.

"וינפש בן אמתך והגר"

איסור המלאכה בשבת כולל גם את הגר: "לְמַעַן יִנוּחַ שׁוֹרְךָ וְחֲמֹרְךָ וַיִּנְפֹּשׂ בֶּן אֲמֹתְךָ וְהַגֵּר" (שמות כג, יב), "אֲתָהּ וּבִנְךָ וּבִתְךָ וְעַבְדְּךָ וְאִמְתְּךָ וְשׁוֹרְךָ וְחֲמֹרְךָ וְכָל בְּהֵמְתְּךָ וְגַרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעֲרֶיךָ לְמַעַן יִנוּחַ עַבְדְּךָ וְאִמְתְּךָ כְּמוֹךָ (דברים, ה, יד). במקורות רבים מופיעה דרשה המבחינה בין שני הפסוקים גרך – זהו גר צדק, והגר – זהו גר תושב.¹⁶ יש חכמים שסברו שלגר תושב אסור לעשות מלאכה בשבת אפילו עבור עצמו.¹⁷ אלא שאיסור המלאכה שלהם קל יותר משל ישראל¹⁸ מפני, שהאיסור נלמד מן המילה 'וינפש' ולא משביתה או איסור מלאכה.¹⁹ הדעה שהתקבלה על ידי הפוסקים היא שלעצמו עושה הגר מלאכה בשבת כישאל בחול. האיסור איפוא הוא בהעסקת הגר תושב במלאכה עבור ישראל.

הרמב"ן בחידושו (יבמות מח ע"ב) הבחין בין האיסור מדרבנן לומר לגוי לעשות מלאכה עבור יהודי (אמירה לגוי שבות) לבין האיסור מן התורה להעביד גר תושב: "שהכתוב מזהיר לישראל שלא לעשות מלאכה בשבת ע"י עבדו בין שהוא ערל ומהול בין ע"י גר תושב וגזירת הכתוב היא אע"פ שאין גר תושב זה קנוי לו, שאלו בגוי אמירה לגוי שבות אפילו לעשות מלאכה לצורך ישראל". כלומר, יש חידוש בגר תושב שאף שאינו עבדו (שעליו יש איסור נפרד) אסור מן התורה לישראל להעביד אותו. ובגוי שאינו גר תושב יש רק איסור שבות ולא איסור דאורייתא.²⁰

¹⁵ במאמרו: "המיעוטים וזכויותיהם במדינת ישראל לאור ההלכה", תחומין ב' (תשמ"א) עמ' 180-192, עמ' 188.

¹⁶ מכילתא דרבי ישמעאל משפטים, מסכתא דכספא, כ; מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דבחדש פרשה ז; בבלי יבמות מח ע"ב; מכילתא דרשב"י פרק כ, מהדורת אפשטיין; ראה גם רמב"ן על התורה, שמות כ, י.

¹⁷ רש"י הסביר שהסיבה שגר תושב חייב במצוות השבת היא: "גר תושב - שקבל עליו שלא לעבוד עבודת כוכבים ואוכל נבלות והזהירו הכתוב על השבת דמחלל את השבת כעובד עבודת כוכבים" (יבמות מח ע"ב).

¹⁸ "דת"ר: גר תושב מותר לעשות מלאכה בשבת לעצמו כישאל בחולו של מועד; ר"ע אומר: כישאל ב"ט; ר' יוסי אומר: גר תושב עושה בשבת לעצמו כישאל בחול; רש"א: אחד גר תושב ואחד [עובד כוכבים] עבד ואמה התושבים, עושין מלאכה בשבת לעצמן כישאל בחול" (בבלי, כריתות ט ע"א).

¹⁹ כפי שנאמר בגרסת המכילתא דרשב"י (פרק כ, מהדורת אפשטיין): "ר' עקיבא או' [וינפש בן אמתך] הרויח [לה] כענין שנ' ונפשו עמך על ההרים (נחום ג יח) [אמור] מ[עת]ה גר תושב ועבד תושב עושין מלאכה ב[שבת] כיש' בחולו] שלמועד". בתוס' (ישנים) כריתות ט ע"א הסביר: "בישראל ב"ט - דנפשה בעלמא כתיב ביה ולא שביתה".

²⁰ לדעת הרמב"ם האיסור הוא רק על גר תושב שהוא שכירו ולקיטו של יהודי: "הואיל וגר תושב עושה מלאכה לעצמו בשבת וגר צדק הרי הוא כישאל לכל דבר, במי נאמר וינפש בן אמתך והגר, זה גר תושב שהוא לקיטו ושכירו של ישראל כמו בן אמתו, שלא יעשה מלאכה לישראל רבו בשבת אבל לעצמו עושה, ואפילו היה זה הגר עבדו הרי זה עושה לעצמו" (הלכות שבת פרק כ הלכה יד). ובמגיד משנה כתב שם: "ורבינו שכתב שכירו ולקיטו דבר בהווה וכ"כ הרשב"א ז"ל בספרו והשיג על דברי רבינו שכתב שכירו ולקיטו לפי שסבור שבדוקא כתב כן. ואע"פ שאין טענותיו מכריחות כן הוא האמת". המשמעות המעשית של הבחנות אלו היא שאסור להעסיק בשבת גר תושב ואין לראות בו 'גוי של שבת'.

"לא תסגיר עבד אל אדוניו" - קליטת פליטים ומבקשי מקלט בישראל

כאמור, על פי ההצעה הזו, יש להעדיף את קליטתם בארץ של פליטים ומבקשי מקלט על פני מהגרים אחרים. גם רעיון זה מוצא את השראתו במסורת היהודית. בסעיף הקודם ראינו את דרשתם של החכמים על הפסוק: "לא תסגיר עבד אל אדוניו אשר ינצל אליך מעם אדניו. עמך ישב בקרבך במקום אשר יבחר באחד שעריך בטוב לו לא תוננו" (דברים כג, טז-יז). כאמור לעיל, על אף שהפסוק מדבר על עבד ניתן לדרוש אותו גם לבן חורין שהוא 'גר תושב'. עוד מוסיף המדרש: "דבר אחר לא תסגיר עבד אל אדניו, בגוי שנצל מעבודה זרה הכתוב מדבר" (ספרי דברים, כי תצא, רנט). כלומר, לא מדובר ביהודי אלא בגר תושב או בנכרי שבורח מעבדות הכרוכה בעבודה זרה. בדרשה זו אפשר למצא השראה לחובה לדאוג באופן מיוחד לאנשים הנרדפים ממצוקה גדולה. בין אם מדובר רק בעבדות כפשוט הפסוק או בבריחה מעבודה זרה, ובימינו אפשר להוסיף לכך רדיפה פוליטית או מצוקה כלכלית קשה. הרמב"ם בפרשנותו למצווה זו הדגיש את החובה המוסרית: "לא תסגיר עבד אל אדניו נוסף לרחמים שבזאת, יש במצוות אלה תועלת גדולה, והיא שנסגל לעצמנו מידה נעלה זאת, כלומר שנעניק חסות למי שמבקש לחסות בנו, נגן עליו ולא נמסור אותו למי שברח מלפניו. ולא די שתעניק חסות למי שמבקש לחסות בך, אלא מוטלת עליך חובה כלפיו לדאוג לצרכיו, להשפיע עליו רוב טוב, ולא להכאיב ללבו באף מלה. זה דברו יתעלה 'עמך ישב בקרבך במקום אשר יבחר באחד שעריך, בטוב לו; לא תוננו'. דין זה נקבע באשר לפחות שבבני-אדם, הנמוך ביותר בדרגה, והוא העבד. על אחת כמה וכמה אם אדם מכובד מבקש את חסותך, מה רב מה שמוטל עליך לעשות למענו!" (רמב"ם, מורה נבוכים - חלק ג פרק לט). [לדין במצוות 'לא תסגיר' ראו נספח ה].

מסקנות מעשיות

מי שרואה ביהדות מקור השראה חשוב לערכים מוסריים אינו יכול להתעלם מדרישתה של התורה ליחס הוגן ואנושי כלפי מהגרים ופליטים המבקשים למצא פרנסה והצלחה בקרבנו. המבקשים לחמוק מאחריות ומחובה מוסרית יוכלו מן הסתם למצא עיגון במקור כזה או אחר, אך גם ללא חובה הלכתית ברור שקריאת הכיוון של התורה תובעת מאיתנו הגינות ומוסריות כלפי הזרים.

בשולי הערים, בקיבוצים ובמושבים ואף בבתים פרטיים חיים כיום בני אדם שאינם יהודים, הם כפופים לנו ומשרתים אותנו, מטפלים בזקנינו ובונים את בתינו. מדובר איפוא באחריות אישית של כל אחד ואחת כלפי "גרך אשר בשעריך" אנו צריכים לתבוע מהם התנהגות מוסרית במסגרת היותם בני נח, אך לא פחות חשוב - לתבוע מעצמנו להחיל את הנורמות המוסריות שאנו נוהגים כלפי עצמנו גם כלפיהם.

עלינו כיהודים מוטלת חובה מיוחדת לדאוג לרווחתם של הגרים, לאהוב אותם ולהמנע מלצער אותם או לפגוע בהם – וכי יגור אתך גר בארצכם לא תוננו אתו. כאמור לעיל, לא תסגיר עבד אל אדניו אשר ינצל אליך מעם אדניו" (דברים כג, טז). לפיכך, לקראת שנתה השבעים של המדינה, ניתן לפעול באופן מעשי לדאגה לגר באמצעות הצעדים הבאים:

- א. מדינת ישראל תכריז מדי שנה על מספר המהגרים שהיא מוכנה לקלוט בשנה זו ותקבע את סדרי העדיפויות והזכאות להגירה מתוך שיקולים המאזנים בין מצוקת המהגרים במדינות המוצא ובין יכולתם להקלט בארץ כאזרחים שווי חובות וזכויות. זאת בהשראת הפסוק "לא תסגיר עבד אל אדניו אשר ינצל אליך מעם אדניו" (דברים כג, טז)
- ב. המהגרים שיזכו באשרת הכניסה לישראל יתחייבו לתהליך התאזרחות בין שלוש שנים.²¹ בהשלמת תהליך ההתאזרחות יצהיר המהגר על נאמנות למדינת ישראל.²²

²¹ כפי שקובע חוק האזרחות סעיף 2א5.

²² כפי שקובע חוק האזרחות 25ג.

ג. תהליך ההתאזרחות יכול: למידת השפה העברית, התרבות הישראלית והמסורת היהודית. התהליך כולל הכשרה מקצועית והשמה במסגרת עבודה ומגורים ראויים על בסיס דרשת חז"ל מן הפסוק "עמך ישב בקרבך במקום אשר יבחר באחד שעריך בטוב לו לא תוננו" (דברים כג, יז), ודרשת חז"ל "גר-אתה מצווה להחיותו".

הענווה והכבוד כלפי הזר האחר והשונה מהווים אבן יסוד בתודעה האנושית. גם אנו היושבים כאן לבטח, הננו גרים ותושבים בארצות החיים. גם אנו כאותם מהגרים הננו אזרחים ארעיים בעולם. על כך התפלל דוד המלך: "שמעה תפילתי ה' ושועתי האזינה אל דמעתי אל תחרש כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי" (תהלים, לט, יג).

נספחים

נספח א - מעמדו הרוחני של הגר במקרא והמצוות המוטלות עליו

- הגר הוא חלק מעם ישראל הכורת ברית עם אלוהיו.²³
- משום כך הוא נדרש להשתתף במעמד הקהל שהוא מעמד חידוש הברית מדי שבע שנים.²⁴
- עוונותיו של הגר נסלחים עם כל עדת ישראל.²⁵
- הגר משתתף בעשיית הפסח ועליו להמול לשם כך.²⁶
- הגר מקריב קרבנות.²⁷
- אסור לגר להקריב מחוץ לאהל מועד.²⁸
- אסור לגר להקריב בעל מום.²⁹
- שגגותיו של הגר מתכפרות בקרבן חטאת.³⁰

²³ "אתם נצבים היום כלכם לפני ה' אלהיכם ראשיכם שבטיכם זקניכם ושטריתכם כל איש ישראל. טפכם נשיכם וגרד אשר בקרב מחניד מחטב עציך עד שאב מימך. לעברך בבירת ה' אלהיך ובאלתו אשר ה' אלהיך כרת עמך היום" (דברים כט, ט-יא).

²⁴ "הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרד אשר בשעריך למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' אלהיכם ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת" (דברים, לא, יב).

²⁵ "ונסלח לכל עדת בני ישראל ולגר ולגר הגר בתוכם כי לכל העם בשגגה" (במדבר טו, כב-כו).

²⁶ "וכי יגור אתכם גר ועשה פסח לה' כחקת הפסח וכמשפטו כן יעשה חקה אחת יהיה לכם ולגר ולאזרח הארץ (במדבר, ט, יד); "וכי יגור אתך גר ועשה פסח לה' המול לו כל זכר ואז יקרב לעשתו והיה כאזרח הארץ וכל ערל לא יאכל בו. תורה אחת יהיה לאזרח ולגר הגר בתוכם" (שמות, יב, מז-מט).

²⁷ "וכי יגור אתכם גר או אשר בתוכם לדתיכם ועשה אשה ריח ניחח לה' כאשר תעשו כן יעשה. הקהל חקה אחת לכם ולגר הגר חקת עולם לדתיכם ככם כגר יהיה לפני ה'. תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר הגר אתכם" (במדבר, טו, יד-טז).

²⁸ "איש איש מבית ישראל ומן הגר אשר יגור בתוכם אשר יעלה עלה או זבח: ואל פתח אהל מועד לא יביאנו לעשות אתו לה' ונכרת האיש ההוא מעמיר" (ויקרא יז, ח-ט).

²⁹ "איש איש מבית ישראל ומן הגר בישראל אשר יקריב קרבנו לכל נדריהם ולכל נדבותם אשר יקריבו לה' לעלה: לרצונכם תמים זכר בבקר בפשבים ובעזים: כל אשר בו מום לא תקריבו כי לא לרצון יהיה לכם" (ויקרא כב, יז-כ).

³⁰ "וכפר הכהן על הנפש השגגת בחטאה בשגגה לפני ה' לכפר עליו ונסלח לו: האזרח בבני ישראל ולגר הגר בתוכם תורה אחת יהיה לכם לעשה בשגגה" (במדבר טו, כז-כט).

- אסור לגר לאכול דם והוא מצווה לכסות את הדם.³¹
- חלים עליו דיני טומאה וטהרה ממתים.³²
- עליו להתענות ולא לעשות מלאכה ביום כיפור.³³
- הגר אסור בכל דיני העריות שבתורה.³⁴
- אסור לגר להקריב מזרעו למולך.³⁵
- אסור לו לקלל את ה'.³⁶
- והוא חייב בכל הדינים של חובל ומזיק.³⁷

ישנם גם הבדלים במקרא בין הגר לבין ישראל:

- מותר לגר לאכול נבלה.³⁸
- יש הבדל בין ישראל לגר בדיני העבדים, גר תושב שהוא עבד של ישראל אינו יוצא ביוכל והוא עבד עולם.³⁹ לעומת זאת ישראל שנמכר לגר תושב אפשר ואף מצוה לגואלו מיד.⁴⁰

³¹ "ואיש איש מבית ישראל ומן הגר הגר בתוכם אשר יאכל כל דם ונתתי פני בגפוש האכלת את הדם והכרתיו אתה מקרב עמה" (ויקרא יז, י). "ואיש איש מבני ישראל ומן הגר הגר בתוכם אשר יצוד ציד חיה או עוף אשר יאכל ושפך את דמו וכסהו בעפר" (ויקרא, יז, יג)

³² "וכבס האסוף את אפר הפרה את בגדיו וטמא עד הערב והיתה לבני ישראל ולגר הגר בתוכם לחקת עולם: הנגע במת לכל גוף אדם וטמא שבעת ימים (במדבר יט ט-יא).

³³ "והיתה לכם לחקת עולם בחדש השביעי בעשור לחדש תענו את נפשתיכם וכל מלאכה לא תעשו האזרח והגר הגר בתוכם" (ויקרא יז, כט).

³⁴ "וישמרתם אתם את חקתי ואת משפטי ולא תעשו מכל התועבת האלה האזרח והגר הגר בתוכם. כי את כל התועבת האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם וטמא הארץ" (ויקרא, יח, כו-כז)

³⁵ "וידבר ה' אל משה לאמר. ואל בני ישראל תאמר איש מבני ישראל ומן הגר הגר בישראל אשר יתן מזרעו למלך מות יומת עם הארץ ויגמלו באבן" (ויקרא כ, א-ב).

³⁶ "ואל בני ישראל תדבר לאמר איש איש כי יקלל אלהיו ונשא חטאו. ונקב שם ה' מות יומת רגום יגמו בו כל העדה כגר כאזרח בנקבו שם יומת" (ויקרא כד, טו-טז)

³⁷ "ואיש כי יכה כל גוף אדם מות יומת: ומכה גוף שלמנה גוף תחת גוף: ואיש כי יתן מום בעמיתו כאשר עשה כן יעשה לו: שבר תחת שבר עין תחת עין שן תחת שן כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו: ומכה בהמה שלמנה ומכה אדם יומת: משפט אחד יהיה לכם כגר כאזרח יהיה כי אני ה' אלהיכם" (ויקרא כד, יז-כב)

³⁸ "לא תאכלו כל נבלה לגר אשר בשעריך ותתננה ואכלה או מכר לנכרי כי עם קדוש אתה לה' אלהיך לא תבשל גדי בחלב אמו" (דברים יד, כא).

³⁹ "וגם מבני התושבים הגרים עמכם מהם תקנו וממשפחתם אשר עמכם אשר הולידו בארצכם והיו לכם לאחזה: והתנחלתם אתם לבניכם אחריכם לרשת אחזה לעלם בהם תעבדו ובאחיכם בני ישראל איש באחיו לא תרדה בו בפרך" (ויקרא כה, מה-מו).

⁴⁰ "וכי תשיג יד גר ותושב עמך ומך אחיך עמו ונמכר לגר תושב עמך או לעקר משפחת גר: אחרי נמכר גאלה תהיה לו אחד מאחיו וגאלנו: או דודו או בן דודו וגאלנו או משאר בשרו ממשפחתו וגאלנו או השיגה ידו ונגאל: וחשב עם קנהו משנת המכרו לו עד שנת היבל והיה כסף ממכרו במספר שנים כמי שכיר יהיה עמו: אם עוד רבות בשנים לפיהן ישיב גאלתו מכסף מקנתו: ואם מעט נשאר בשנים עד שנת היבל וחשב לו כמי שניו ישיב את גאלתו: כשכיר שנה בשנה יהיה עמו לא ירדנו בפרך לעיניך: ואם לא יגאל בגאלה ויצא בשנת היבל הוא ובניו עמו: כי לי בני ישראל עבדים הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים אני ה' אלהיכם" (ויקרא כה, מז-נה).

נספח ב - החובות כלפי הגר על פי המקרא

- אנו מצווים על אהבת הגר.⁴¹
- יש לדאוג לרווחתו הכלכלית של הגר דרך מצוות השדה.⁴²
- אסור להונות את הגר ואסור ללחוץ אותו.⁴³
- אסור לעשוק אותו ויש לשלם לו שכרו ביומו.⁴⁴
- יש לשפוט בצדק ולא להטות את משפטו.⁴⁵
- ערי מקלט קולטות את הגר המכה נפש בשגגה.⁴⁶
- אסור להעביד את הגר בשבת.⁴⁷
- לפי הנביא יחזקאל, הגר מקבל נחלה בתוך שבטי ישראל.⁴⁸

⁴¹ "וכי יגור אִתְּךָ גֵר בְּאַרְצְכֶם לֹא תוֹנוּ אֹתוֹ. כְּאֶזְרַח מִכֶּם יִהְיֶה לְכֶם הַגֵּר הַגֵּר אֲתֶכֶם וְאַהֲבַתְּ לּוֹ כְּמוֹד כִּי גֵרִים הֵייתֶם בְּאַרְץ מִצְרַיִם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם" (ויקרא, יט, לג-לד); "כי ה' אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וְאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים הָאֵל הַגָּדֹל הַגָּבֹר וְהַנּוֹרָא אֲשֶׁר לֹא יֵשָׂא פָנָיו וְלֹא יִקַּח שֹׂחַד. עֲשֵׂה מִשְׁפָּט יְתוֹם וְאַלְמָנָה וְאַהֲבֵה גֵר לְתֵת לוֹ לְחֵם וְשִׂמְלָה. וְאַהֲבַתְּם אֶת הַגֵּר כִּי גֵרִים הֵייתֶם בְּאַרְץ מִצְרַיִם" (דברים, י, יז-יט).

⁴² "וּבְקִצְרְכֶם אֶת קְצִיר אֲרֻצְכֶם לֹא תִכְלֶה פֶּאֶת שְׂדֵךְ לְקַצֵּר וְלִקְטֹף קְצִירְךָ לֹא תִלְקֹט. וְכִרְמֶךָ לֹא תַעֲוֹלֵל וּפְרִט כְּרִמְךָ לֹא תִלְקֹט לְעַנִּי וְלַגֵּר תִּעֲזֹב אֹתָם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם" (ויקרא, יט, ט-י; כג, כב); "כי תִּכְלֶה לְעֵשֶׂר אֶת כָּל מַעֲשֵׂר תְבוּאָתְךָ בְּשָׁנָה הַשְּׁלִישִׁת שָׁנַת הַמַּעֲשֵׂר וְנִתְּתָה לְלוֹי לַגֵּר לְיְתוֹם וְלְאַלְמָנָה וְאֶכְלוּ בְשַׁעְרֶיךָ וְשָׂבְעוּ. וְאָמַרְתָּ לְפָנָי ה' אֱלֹהֶיךָ בְּעֶרְתִּי הַקֹּדֶשׁ מִן הַבַּיִת וְגַם נִתְּתִיו לְלוֹי וְלַגֵּר לְיְתוֹם וְלְאַלְמָנָה כְּכֹל מִצְוַתְךָ אֲשֶׁר צִוִּיתִנִי לֹא עֲבַרְתִּי מִמִּצְוֹתֶיךָ וְלֹא שָׁכַחְתִּי עֹמֵר בְּשָׂדֶה לֹא תִשׁוּב לְקַחְתוֹ לַגֵּר לְיְתוֹם וְלְאַלְמָנָה יִהְיֶה לְמַעַן יִבְרַךְ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ. כִּי תַחֲבֹט זֵיתְךָ לֹא תִפְאַר אַחֲרֶיךָ לַגֵּר לְיְתוֹם וְלְאַלְמָנָה יִהְיֶה. כִּי תִבְצֹר כְּרִמְךָ לֹא תַעֲוֹלֵל אַחֲרֶיךָ לַגֵּר לְיְתוֹם וְלְאַלְמָנָה יִהְיֶה. וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הֵייתָ בְּאַרְץ מִצְרַיִם עַל כֵּן אֲנִי מִצְוֶךָ לְעֲשׂוֹת אֶת הַדְּבָר הַזֶּה" (דברים, כד, כ-כב).

⁴³ "וְגֵר לֹא תוֹנֶה וְלֹא תִלְחָצְנוּ כִּי גֵרִים הֵייתֶם בְּאַרְץ מִצְרַיִם" (שמות, כב, כ); "וְגֵר לֹא תִלְחָץ וְאִתְּם יִדְעֶתֶם אֶת נַפְשׁ הַגֵּר כִּי גֵרִים הֵייתֶם בְּאַרְץ מִצְרַיִם" (שמות, כג, ט). "וכי יגור אִתְּךָ גֵר בְּאַרְצְכֶם לֹא תוֹנוּ אֹתוֹ. כְּאֶזְרַח מִכֶּם יִהְיֶה לְכֶם הַגֵּר הַגֵּר אֲתֶכֶם וְאַהֲבַתְּ לּוֹ כְּמוֹד כִּי גֵרִים הֵייתֶם בְּאַרְץ מִצְרַיִם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם" (ויקרא, יט, לג-לד).

⁴⁴ "לֹא תַעֲשֹׁק שֹׁכֵר עַנִּי וְאֶבְיוֹן מֵאֲחִיד אוּ מִגֵּר אֲשֶׁר בְּאַרְצְךָ בְּשַׁעְרֶךָ. בְּיוֹמוֹ תִתֵּן שְׂכָרוֹ וְלֹא תְבוֹא עָלָיו הַשְּׂמֵשׁ כִּי עַנִּי הוּא וְאֵלָיו הוּא נִשְׂא אֶת נַפְשׁוֹ וְלֹא יִקְרָא עָלָיְךָ אֵל ה' וְהָיָה בְךָ חֵטָא" (דברים, כד, יד); "כִּי אִם הֵיטִיב תִּיטִיבוּ אֶת דְּרֹכֵיכֶם וְאֶת מַעַלְלֵיכֶם אִם עָשׂוּ תַעֲשׂוּ מִשְׁפָּט בֵּין אִישׁ וּבֵין רֵעֵהוּ. גֵר יְתוֹם וְאַלְמָנָה לֹא תַעֲשִׂקוּ וְדָם נָקִי אַל תִּשְׁפְּכוּ בְּמִקּוֹם הַזֶּה וְאַחֲרַי אֱלֹהִים אַחֲרַי לֹא תִלְכוּ לְרַע לְכֶם. וְשִׁכַּחְתִּי אֲתֶכֶם בְּמִקּוֹם הַזֶּה בְּאַרְץ אֲשֶׁר נִתְּתִי לְאֲבוֹתֵיכֶם לְמַן עוֹלָם וְעַד עוֹלָם" (ירמיהו, ז, ה-ז); "כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת לֵאמֹר מִשְׁפָּט אָמַת שְׁפָטוּ וְחִסְדֵּךְ וְרַחֲמִים עָשׂוּ אִישׁ אֶת אַחִיו: וְאַלְמָנָה וְיְתוֹם גֵר וְעַנִּי אֵל תַּעֲשִׂקוּ וְרַעַת אִישׁ אַחִיו אֵל תַּחֲשִׁבוּ בְּלִבְבְּכֶם" (זכריה, ז, ט-י); "וְקִרְבְּתִי אֲלֵיכֶם לְמִשְׁפָּט וְהֵייתִי עִד מִמָּהֵר בְּמִכְשָׁפִים וּבִמְנַאֲפִים וּבִנְשָׁפְעִים לְשַׁקֵּר וּבְעֲשָׂקֵי שֹׁכֵר אֲלֵמָנָה וְיְתוֹם וּמַטִּי גֵר וְלֹא יִרְאוּנִי אָמַר ה' צְבָאוֹת" (מלאכי, ג, ה).

⁴⁵ "לֹא תִטֶּה מִשְׁפָּט גֵר יְתוֹם וְלֹא תַחֲבֹל בְּגַד אֲלֵמָנָה. וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הֵייתָ בְּמִצְרַיִם וּפְדֶךָ ה' אֱלֹהֶיךָ מִשֶּׁם עַל כֵּן אֲנִי מִצְוֶךָ לְעֲשׂוֹת אֶת הַדְּבָר הַזֶּה" (דברים, כד, טז); "וְאַצְוֶה אֶת שְׁפָטֵיכֶם בְּעַת הַהוּא לֵאמֹר שְׂמַע בֵּין אַחֲיֶיכֶם וּשְׁפָטְתֶם צְדָק בֵּין אִישׁ וּבֵין אַחִיו וּבֵין גֵר" (דברים, א, טז). "אֲרוּר מִטָּה מִשְׁפָּט גֵר יְתוֹם וְאַלְמָנָה וְאִמֵּר כָּל הָעָם אָמוֹן" (דברים, כז, יט).

⁴⁶ "אֶת שְׁלֹשׁ הָעָרִים תִּתְּנוּ מֵעֵבֶד לִירְדֵן וְאֶת שְׁלֹשׁ הָעָרִים תִּתְּנוּ בְּאַרְץ כְּנָעַן עָרֵי מִקְלָט תִּהְיֶינָה. לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר וְלַתּוֹשֵׁב בְּתוֹכְכֶם תִּהְיֶינָה שֵׁשׁ הָעָרִים הָאֵלֶּה לְמִקְלָט לְנוֹס שָׂמָּה כָּל מִכָּה נִפְשׁ בְּשָׁגְגָה" (במדבר, לה, יד-טו). "אֵלֶּה הֵיוּ עָרֵי הַמּוֹעֵדָה לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגֵּר בְּתוֹכְכֶם לְנוֹס שָׂמָּה כָּל מִכָּה נִפְשׁ בְּשָׁגְגָה וְלֹא יָמוּת בְּיַד גֹּאֵל הַדָּם עַד עָמְדוֹ לְפָנָי הַעֲדָה" (יהושע, כ, ט).

⁴⁷ "שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעֵשִׂיתָ כָּל מְלֻאכְתְּךָ: וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת לַה' אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלֻאכָה אֹתָהּ וּבְנֶךָ וּבִתְךָ עֹבְדֶךָ וְאִמְתְּךָ וּבְהִמְתְּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ: כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם וַיִּנַּח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל כֵּן בְּרַךְ ה' אֶת ... (שמות, כ, ט-יא); "שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂיךָ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִשְׁבֹּת לְמַעַן יָנוּחַ שׂוֹרְךָ וְחִמְרְךָ וַיִּנְפֹּשׁ בֵּן אִמְתְּךָ וְהַגֵּר" (שמות, כג, יב); "שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעֵשִׂיתָ כָּל מְלֻאכְתְּךָ: וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת לַה' אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלֻאכָה אֹתָהּ וּבְנֶךָ וּבִתְךָ עֹבְדֶךָ וְאִמְתְּךָ וְשׂוֹרְךָ וְחִמְרְךָ וְכָל בְּהִמְתְּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ לְמַעַן יָנוּחַ עֲבָדְךָ וְאִמְתְּךָ כְּמוֹד: וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הֵייתָ בְּאַרְץ מִצְרַיִם וַיִּצְאֶךָ ה' אֱלֹהֶיךָ מִשֶּׁם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֵרַע נְטִיבָה עַל כֵּן צִוְּךָ ה' ... (דברים, ה, יג-טו).

⁴⁸ "וְחִלַּקְתֶּם אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לְכֶם לְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל. וְהָיָה תְּפִלוֹ אוֹתָהּ בְּנַחֲלָה לְכֶם וּלְהַגְרִים הַגֵּרִים בְּתוֹכְכֶם אֲשֶׁר הוֹלְדוּ בְנִים בְּתוֹכְכֶם וְהָיָה לְכֶם כְּאֶזְרַח בְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲתֶכֶם יִפְלוּ בְּנַחֲלָה בְּתוֹךְ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל: וְהָיָה בְּשִׁבְטֵי אֲשֶׁר גֵּר הָגֵר אִתּוֹ שֵׁם תִּתְּנוּ נַחֲלָתוֹ נְאֻם אֲדֹנָי אֱלֹהִים" (יחזקאל, מז, כא-כג). ראה: אבי שגיא, העת הזאת, הוצאת אוניברסיטת בר-אילן, תשע"ח, עמ' 213.

סופח ג – מעמדו של גר תושב בספרות חז"ל ובהלכה

- ישנם מקורות שונים ביחס לאיסור הונאת הגר, ועל אף מקורות רבים התומכים בהבנה שאיסור זה חל גם על גר תושב,⁴⁹ פסק הרמב"ם, כאותם מקורות מהם משמע שהאיסור חל על גר צדק ולא על גר תושב.⁵⁰
- ביחס לאיסור הלנת שכר נאמר במשנה מסכת בבא מציעא פרק ט: "גר תושב יש בו משום ביומו תתן שכרו ואין בו משום לא תלין פעולת שכיר אתך עד בוקר" (וראה שם בסוגיא בבלי, קיא ע"ב) וכך פסק הרמב"ם, הלכות שכירות יא, א.⁵¹
- לפי המשנה מותר ללוות ולהלוות בריבית לגר תושב: "ולווין מהן ומלוין אותן ברבית וכן בגר תושב מלוה" (משנה, בבא מציעא, הו) וכך פסק הרמב"ם. במסכת גרים נאמר ההפך: "ולא מלוין אותו ולא לוין ממנו בריבית" (מסכת גרים, ג, ג). עמדה זו תואמת את פשט הפסוק ויקרא כה, לה-לז שנדרש על גר תושב שמצווה להחיותו.
- הגונב מגר תושב אין משלם תשלומי כפל "ישלם שנים לרעהו ולא להקדש לרעהו פרט לאחרים לרעהו פרט לגר תושב" (מכילתא דרשב"י, כב).
- אין שמיטת כספים חלה ביחס לגר תושב "לא יגוש, ליתן עליו בלא תעשה. את רעהו, פרט לאחרים. ואת אחיו, פרט לגר תושב" (ספרי דברים, ראה, קיב).
- מתנות עניים, עליהם נאמר 'לעני ולגר תעזוב אותם', עוסקות בגר צדק ולא בגר תושב "לעני יכול לעני מאחרים תלמוד לומר לגר, אי לגר יכול לגר תושב, תלמוד לומר ללוי מה לוי בן ברית אף גר בן ברית" (ספרא קדושים פרשה א תחילת פרק ג).
- יש הבדל ביחס לרוצח בשגגה בין יהודי לגר תושב. "הכל גולין על ידי ישראל וישראל גולין על ידיהן חוץ

⁴⁹ על הפסוק: "לא תסגיר עבד אל אדניו אשר ינצל אליך מעם אדניו. עמך ישב בקרבך במקום אשר יבחר באחד שעריך בטוב לו לא תוננו" (דברים כג, טז-יז). הנדרש על ידי הספרי על גר תושב (ראה לעיל) מוסיף הספרי: "לא תוננו, זו הונית דברים" (ספרי דברים, כי תצא רנט). ובמדרש תנאים לספר דברים (פרק כג): לא תוננו זו הונית דברים מיכן אמ' המאנה את הגר הזה עובר בשלשה לאוין משום (ויק' כה יז) ולא תונו איש את עמ' ומשום (שמות כב כ) לא תונה ומשום לא תוננו". במסכת גרים פ"ג, ה"ב: "ועוברים עליו משום בל תונה ובל תעשוק ובל תלין פעולת שכיר". כך משמע גם בירושלמי, יבמות פ"ח ה"א: "אמר רבי יוסה שלא תאמר והוא שוה לישראל בשלשה דברים. בלא תעשוק ולא תונה וגולה כישראל. הוא לא יבטל. לפום כן צריך מימר מבטל ע"ז כגוי."

⁵⁰ במכילתא דר"י (משפטים-מסכתא דנויקין, יח) מובא מדרש ארוך על הפסוק 'וגר לא תונה ולא תלחצנו', אולם נדמה שהוא מכוון כולו לגרי צדק. 'וגר לא תונה ולא תלחצנו כי גרים הייתם בארץ מצרים. לא תוננו, בדברים, ולא תלחצנו, בממון, שלא תאמר לו אמש היית עובד לבל קורס נבו, והרי חזירים בין שיניך, ואתה מדבר מילין כנגדי; ומנין שאם הוניתו שהוא יכול להונך, תלמוד לומר כי גרים הייתם, מכאן היה רבי נתן אומר מום שבך אל תאמר לחביבך - חביבין הגרים שבכל מקום הוא מזהיר עליהם 'וגר לא תלחץ', 'וגר לא תונה', 'ואהבתם את הגר', 'ואתם ידעתם את נפש הגר'. רבי אליעזר אומר, גר לפי שסיאורו רע לפיכך מזהיר עליו הכתוב במקומות הרבה."

הרמב"ם בספר המצוות, ל"ת, רנב - שלא להונות את הגר בדברים שנ' וגר לא תונה. רנג - שלא להונות את הגר במקח וממכר שנ' ולא תלחצנו. "המצוה הרנ"ג היא שהזהירנו מהונות גר צדק ומהזיקו במקחו וממכרו והוא אמרו (משפטי' כב) ולא תלחצנו. ולשון מכילתא ולא תלחצנו בממון. וכבר התבאר בגמר מציעא (נט ב) שהמאנה את הגר עובר משום לא תונו איש את אחיו ומשום וגר לא תונה וכן הלוחצו עובר משום לא תלחצנו נוסף על האזהרה (רנ) שהוא נכלל עם ישראל, רוצה לומר אונאת ממון". במנין המצוות שבראש הלכות מכירה כתב "שלא יונה גר צדק בממונו. שלא יונהו בדברים". והכוונה דווקא לגר צדק.

⁵¹ על הפסוק: "לא תעשק שכיר עני וְאֶבְיוֹן מֵאֲחִיךָ או מִגֵּרְךָ אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ בְּשַׁעְרֶיךָ. בְּיוֹמוֹ תִּתֵּן שְׂכָרוֹ וְלֹא תָבוֹא עָלָיו הַשֶּׁמֶשׁ כִּי עֲנִי הוּא וְאֶלְיוֹ הוּא נִשְׂא אֶת נַפְשׁוֹ וְלֹא יִקְרָא עָלֶיךָ אֶל ה' וְהָיָה בְּךָ חֵטָא. (דברים כד, יז) אומר הספרי: "מאחיק, ולא מאחרים. או מגרך, זה גר צדק מלמד שעובר עליו בשני לאוים. רבי יוסי ברבי יהודה אומר משום בל תעשק. בשעריך, זה גר תושב (ספרי דברים פרשת כי תצא פיסקא רעה). במדרש תנאים נוסף על דרשה זו "בשעריך זה גר תושב יש בו משום ביומו תתן שכרו אבל אינו עובר עליו בלא תעשה" וכך הוא במשנה (בבא מציעא ט) "גר תושב יש בו משום ביומו תתן שכרו ואין בו משום לא תלין פעולת שכיר אתך עד בוקר". על הפסוק "לא תעשק את רֵעֶךָ וְלֹא תִגְזֹל לֹא תִלִּין פְּעֻלַת שְׂכִיר אֲתָךְ עַד בֹּקֶר (ויקרא יט, יג) נאמר בירושלמי (בבא מציעא פרק ט הלכה יא): "כתיב (ויקרא יט יג) לא תעשוק את רעך פרט לגר תושב".

מעל ידי גר תושב וגר תושב אינו גולה אלא על ידי גר תושב" (משנה, מכות, ב,ג).⁵²

- לענין טומאת זיבה ונגעים, גר תושב הרי הוא כגוי.⁵³
- גר תושב דינו כנכרי לענין בטול רשות בשבת וצריך לקנות ממנו כמו מנכרי.⁵⁴
- יינו של גר תושב אסור בשתייה אך מותר בהנאה.⁵⁵
- אין מאכילין את גר תושב בקרבת פסח.⁵⁶
- ואין מקבלים ממנו נדבה לבנין המקדש.⁵⁷

נספח ד

איזהו גר תושב?

חז"ל קבעו ש'גר תושב' הוא סטטוס, מעמד אישי, ולכן יש צורך במעמד של קבלת הגר על ידי בית דין. החכמים נחלקו בשאלה מה נדרש מן הנכרי כדי לקבל את מעמד גר תושב:

⁵² כך נדרש בספרי: "רעהו פרט לגר תושב" (ספרי דברים, שופטים, קפא). וכך פסק הרמב"ם, הלכות רוצח (פ"ה ה"ג-ד) (על פי הגמ' מכות ט) "ישראל שהרג בשגגה את העבד או את גר תושב גולה וכן העבד שהרג בשגגה את ישראל או את גר תושב וכן גר תושב שהרג את גר תושב או את העבד בשגגה גולה שנאמר לבני ישראל ולגר ולתושב בתוכם. (השגת הראב"ד: ישראל שהרג בשגגה את העבד או את גר תושב – א"א אין נראה כך מן ההלכה לפי שהוצרכו להביא עבד וכותי מן הריבוי אלמא גר תושב אין גולין עליו ואין נהרג עליו ועוד כי יכה את רעהו כתיב).

גר תושב שהרג את ישראל בשגגה אע"פ שהוא שוגג הרי זה נהרג, אדם מועד לעולם, וכן גר תושב שהרג גר תושב מפני שעלה על דעתו שמוותר להרגו הרי זה קרוב למזיד ונהרג עליו הואיל ונתכוון להרגו, וגוי שהרג את הגוי בשגגה אין ערי מקלט קולטות אותו שנאמר לבני ישראל.

⁵³ "הכל מיטמאין בנגעים חוץ מן העובדי כוכבים וגר" (משנה נגעים, ג,א). "הגוים והגר והתושב אינן מטמאין בזיבה ואף על פי שאינן מטמאין בזיבה טמאין כזבין לכל דבריהם ושורפין עליהן את התרומה ואין חייבין עליהן על טומאת מקדש וקדשיו" (תוספתא מסכת זבים (צוקרמאנדל) פרק ב הלכה א).

⁵⁴ עבודה זרה סד ע"ב: "קתני מיהא: ולשאר כל דבריו הרי הוא כעובד כוכבים, למאי הלכתא? לאו דמבטל עבודת כוכבים כעובד כוכבים! אר"נ בר יצחק: לא, ליתן רשות ולבטל רשות; וכדתניא: ישראל מומר, משמר שבתו בשוק - מבטל רשות, שאין משמר שבתו בשוק - אין מבטל רשות, מפני שאמרו: ישראל נותן רשות ומבטל רשות, ובעובד כוכבים - עד שישכור; כיצד? אומר לו: רשותי קנויה לך, רשותי מבוטלת לך - קנה, ואין צריך לזכות". הירושלמי קובע שגר תושב פוסל ערוב: "הלכה א - [דף לח עמוד א] מתני' הדר עם העכו"ם בחצר או עם מי שאינו מודה בעירוב ה"ז אוסר עליו. הלכה ב, גמ' - גר תושב ועבד תושב מומר בגילוי פנים הרי הוא כעכו"ם לכל דבר. (תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת עירובין פרק ו).

⁵⁵ עבודה זרה סד ע"ב. וכתב רמב"ם הלכות מאכלות אסורות פ"א ה"ז: "גר תושב והוא שקיבל עליו שבע מצות כמו שביארנו יינו אסור בשתייה ומותר בהנייה, ומייחדין אצלו יין ואין מפקדין אצלו יין, וכן כל עכו"ם שאינו עובד עכו"ם כגון אלו הישמעאלים יינן אסור בשתייה ומותר בהנייה וכן הורו כל הגאונים, אבל אותם העובדים עכו"ם סתם יינם אסור בהנייה".

⁵⁶ מכילתא דרבי ישמעאל בא - מסכתא דפסחא פרשה טו: "תושב ושכיר לא יאכל בו. תושב זה גר תושב. שכיר זה הגוי. [...] רבי יצחק אומר תושב ושכיר לא יאכל בו למה נאמר והלא כבר נאמר כל בן נכר לא יאכל בו. אבל אם היה ערבי מהול וגבעוני מהול שומע אני יוכשר לאכל בפסח ת"ל תושב ושכיר לא יאכל בו". רמב"ם, הלכות קרבן פסח פ"ט הלכה ז: "המאכיל כזית מן הפסח בין מפסח שני למומר לע"ז, או לגר תושב או לשכיר, הרי זה עובר בלא תעשה ואינו לוקה אבל מכין אותו מכת מרדות, ובן נכר האמור בתורה זה העובד אל נכר, ואין מאכילין ממנו לנכרי אפילו גר תושב או שכיר שנאמר תושב ושכיר לא יאכל בו.

⁵⁷ רמב"ם, הלכות שקלים, פ"ד ה"ח: "וכן מזבח העולה וההיכל והעזרות נעשין משירי הלשכה [...] וגוי שהתנדב מעות לדברים האלו או שהתנדב לעשות עמהם בחנם אין מקבלין ממנו ואפילו גר תושב, שנאמר: (עזרא ד) לא לכם ולנו לבנות בית לאלהינו. ונאמר: (נחמיה ב): ולכם אין חלק וצדקה וזכרון בירושלם".

איזהו גר תושב? כל שקיבל עליו בפני ג' חברים שלא לעבוד עבודת כוכבים,⁵⁸ דברי רבי מאיר;

וחכמים אומרים: כל שקיבל עליו שבע מצות שקבלו עליהם בני נח;

אחרים אומרים: אלו לא באו לכלל גר תושב, אלא איזהו גר תושב? זה גר אוכל נבילות⁵⁹ שקבל עליו לקיים כל מצות האמורות בתורה חוץ מאיסור נבילות⁶⁰ (בבלי, עבודה זרה, סד ע"ב).

הרמב"ם (הלכות איסורי ביאה פ"ד, הלכה ז) פסק כדעת הביניים: "אי זה הוא גר תושב זה גוי שקיבל עליו שלא יעבוד עבודה זרה עם שאר המצות שנצטוו בני נח ולא מל ולא טבל הרי זה מקבלין אותו והוא מחסידי אומות העולם, ולמה נקרא שמו תושב לפי שמותר לנו להושיבו בינינו בארץ ישראל כמו שביארנו בהלכות עכו"ם".⁶¹

בהלכות מלכים (פרק ח הלכה י-יא) הוסיף הרמב"ם:

כל המקבל שבע מצות ונזהר לעשותן הרי זה מחסידי אומות העולם, ויש לו חלק לעולם הבא, והוא שיקבל אותן ויעשה אותן מפני שצוה בהן הקב"ה בתורה והודיענו על ידי משה רבינו שבני נח מקודם נצטוו בהן, אבל אם עשאן מפני הכרע הדעת אין זה גר תושב ואינו מחסידי אומות העולם אלא מחכמים.

לפי דעתו של הרמב"ם, ישנן שתי דרגות, זו של חכמי אומות העולם שהם נכרים השומרים שבע מצוות בני נח מפני הכרע הדעת, כלומר כחוק מוסרי והגיוני, ומעליהם נמצאת דרגת גר תושב שהוא מחסידי אומות עולם שמקבל עליו עול מלכות שמים ועול תורה ומקיים את מצוות בני נח בגלל הציווי האלוהי ונבואת משה. לקביעה זו של הרמב"ם שצריך קבלה שלא מהכרע הדעת אין מקור בתלמוד. כך כתב הכסף משנה שם: "נראה לי שרבינו אומר כך מסברא דנפשיה ונכוחה היא". לאור דבריו של הרמב"ם יש לדון במעמדם של פליטים המגיעים לישראל שהם מוסלמים או נוצרים, האם הם נחשבים 'גר תושב' שקיבל על עצמו מצוות בני נח מפני שצוה בהן הקב"ה בתורה? נדמה לי שהתשובה היא כן. הנצרות מבוססת על תורת משה ומוחמד בקראן מכיר בהתגלות האל למשה מסיני. כך שגם דרישה זו, שהיא חידושו של הרמב"ם, יכולה להתמלא בימינו.

זאת ועוד, יש להבחין בין המצב עליו דיבר הרמב"ם למציאות ימינו. הרב יהודה גרשוני,⁶² הביא את חידושו של ר' מאיר דן פלצקי⁶³ שטען כי הצורך בקבלת שבע מצוות בפני בית דין, עליה דיבר הרמב"ם, נאמר רק לגבי מי שהיה עובד עבודה זרה ועליו לעבור מעין "גירור" למצוות בני נח, אך מי שחי כל חייו כבן נח מפני שכך היא דתו

⁵⁸ בירושלמי יבמות (ח, א) נאמר: "אית תניי תני גר תושב אין מקבלין אותו עד שיקבל את כל המצות שכתוב בתורה. אית תניי תני גר תושב אין מקבלין אותו עד שיכפור בע"ז שלו. רבי בא בשם ר' חייה בר אשי גר תושב אין מקבלין אותו [דף מד עמוד ב] עד שיכפור בע"ז כגוי".

⁵⁹ במסכת גרים (פרק ג הלכה א) מופיעה בנוסף לעמדות ר' מאיר גם עמדת ר' יהודה: "רבי יהודה אומר כל שקיבל עליו שלא להיות אוכל נבילות". ונראה לי שזה שיבוש.

⁶⁰ בהמשך שם מופיע סיפור: "רב יהודה שדר ליה קורבנא לאבידרנא ביום אידם, אמר: ידענא ביה דלא פלח לעבודת כוכבים. א"ל רב יוסף, והתניא: איזהו גר תושב? כל שקיבל עליו בפני ג' חברים שלא לעבוד עבודת כוכבים! כי תניא ההיא - להחיותו. והאמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן: גר תושב שעברו עליו י"ב חדש ולא מל, הרי הוא כמין שבעובדי כוכבים! התם כגון שקיבל עליו למול ולא מל". מן הסיפור והדיון הזה עולה, שמותר לשלוח לגוי שאינו עכו"ם מתנות ביום אידם, אך חובת 'להחיותו' היא רק במי שקיבל עליו בפני ג' חברים שלא לעבוד כוכבים. דבר נוסף: גר תושב לא חייב לעבור לקטגוריית גר צדק – כלומר למול אלא אם כן 'קיבל עליו'.

⁶¹ דעה מעניינת הובאה בפירושו של המאירי לסוגיות עבודה זרה סד ע"ב: "וגדולי המפרשים פירשו שאינו נזהר על חייבי לאוין שלא יעבור עליהם בשעת יצרו אבל נזהר הוא על חייבי כרתות".

⁶² במאמרו: "המיעוטים וזכויותיהם במדינת ישראל לאור ההלכה", תחומין ב' (תשמ"א) עמ' 180-192.

⁶³ בספרו "חמדת ישראל" חלק א', קונטרס שבע מצוות אות לה, עמ' 202.

ותרבותו אינו צריך קבלה פורמלית של מצוות בני נח והרי הוא גר תושב ממילא.⁶⁴ הרב צבי הירש חיות "הנוצרים אשר מאמינים בדת ותורה מן השמים... בלי ספק שדיניהם אצלנו כגר תושב...".⁶⁵ הרב יצחק הלוי הרצוג סבר כי ניתן לסמוך על הדעה הקובעת כי בני נח לא נצטוו על השיתוף,⁶⁶ כלומר, נכרים המאמינים באלוהים אך מאמינים גם בכוחות אחרים, כגון בשילוש הנוצרי, אינם עוברים על איסור עבודה זרה שעליו נצטוו בני נח.⁶⁷ הרב חיים דוד הלוי במאמרו: "דרכי שלום בין יהודים לשאינם יהודים"⁶⁸ כתב על בסיס דברי המאירי: "כיון שאין לגוי נכר בזמננו דין עובדי עבודה זרה, לכן, גם אילו היתה יד ישראל תקיפה במובן ההלכתי והמעשי של אותם ימים, לא היינו חייבים בשום פנים לנהוג בגויי זמננו כדין עובדי עבודה זרה. ולכן, כל מכלול היחסים שבין ישראל לנכרים, הן בארץ והן בחו"ל, הן ביחס החברה כמדינה לאזרחיה הגוים, ובין ביחס היחיד לשכנו או חבירו הגוי, אין שום צורך לשמור על יחסים אלה מפני "דרכי שלום" בלבד, אלא משום שלפי ההגדרה ההלכתית אין הם יותר בגדר עובדי עבודה זרה. ולכן, פרנסתם, בקורי חוליהם, קבורת מתייהם, נחום אבליהם ועוד, הכל ניתן להעשות מתוך חובה אנושית מוסרית, ולא משום "דרכי שלום" דוקא".⁶⁹

קבלת גר תושב בזמן שאין היובל נוהג

"ר"ש בן אלעזר אומר: אין גר תושב נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג" (ערכין כט ע"א). כך פסק הרמב"ם בהלכות איסורי ביאה פ"ד, ה"ח: "ואין מקבלין גר תושב אלא בזמן שהיובל נוהג, אבל בזמן הזה אפילו קיבל עליו כל התורה כולה חוץ מדקדוק אחד אין מקבלין אותו". על דברי הרמב"ם הללו כתב הראב"ד בהשגתו:

דעת זה המחבר סתום וחתום ולא פירש מהו אין מקבלין גר תושב אלא בזמן שיוכל נוהג ומה הן מצות גר תושב והוא שאין מושיבין אותו בתוך העיר דדרשינן בספרי עמך ישב ולא בעיר עצמה ומצוה להחיותו דכתיב וחי אחיך עמך וקונה עבד עברי כעכו"ם ואלה הדינים שאינם נוהגים בו אלא בזמן שהיובל נוהג יש מהן שהוא להקל עליו ויש מהן להחמיר עליו שבזמן שאין היובל נוהג יושב אפילו בעיר עצמה שאין קדושת הארץ עליה כשהיתה וקונה עבד עברי עד זמן שירצה שאין זמן מיוחד ואלו להקל עליו אבל אין אנו מצווים להחיותו זהו להחמיר עליו וקרוב הדבר להיות מן הטעם כי בזמן היובל היו שומטין והיה יכול להתפרנס שלא בטורח צבור ועכשיו אינו יכול מעתה מקיימין מי שהתנה שלא למול ושלא לטבול כמה שירצה בכל זמן.

⁶⁴ וקרובים לכך דבריו של הרב אברהם יצחק הכהן קוק, בענין היתר מכירת קרקע למוסלמי בשנת השמיטה שכתב שאין איסור לא תחנם במי שדתו מתנגדת לעבודה זרה כמו האיסלאם אותה הוא מגדיר: "אומה שלמה המוחזקת בכך ע"פ דתה". "כיון דבנכרי שאינו ע"ז, ובפרט אומה שלמה המפורסמת בכך, מסתברא דליכא איסור זה" (משפט כהן, סימן נח).

⁶⁵ כל ספרי מהרי"ץ חיות, ירושלים תשי"ח, עמ' תפט. דבריו צוטטו על ידי הרב נחום אליעזר רבינוביץ, בספרו "מלומדי מלחמה" סימן מג. ראו גם בפירושו "יד פשוטה" על הרמב"ם, הלכות עבודה זרה פרק י.

⁶⁶ ראו הגהת הרמ"א לשולחן ערוך, אורח חיים, סימן קנו, א.

⁶⁷ הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג, תחוקה לישראל על-פי התורה, ירושלים תשמ"ט, כרך א, עמ' 18.

⁶⁸ תחומין ט (תשמ"ח); מופיע גם בעשה לך רב, ט (תשמ"ט). ובענין דומה - לגבי השבת אבידה לנכרי - כותב הרב קוק באגרת למשה זי"ל "לבד מה שהעיקר הוא כדעת המאירי שכל העמים שהם גדורים בנימוסים הגונים בין אדם לחבירו הם כבר נחשבים לגרים תושבים בכל חיובי האדם. אמנם גם אם נאמר כפשטם של פוסקים אחרים... " (אגרות הראיה א', ירושלים תשמ"ה, עמ' צט) אך בתשובותיו ההלכתיות לא עשה הרב קוק שמוש בדעת המאירי. ראו למשל משפט כהן סימן נח בענין היתר המכירה למרות איסור "לא תחנם".

⁶⁹ להרחבה ראו מאמרי: [מעמד הנכרי במדינת ישראל בפסיקת רבני הציונות הדתית](#) ראו גם: אלי חדר, [על מיעוטים במדינת ישראל](#).

מכון
שלום הרטמן
SHALOM HARTMAN
INSTITUTE
www.hartman.org.il

לפי דעתו של הראב"ד ההגבלה התלמודית מלקבל גר-תושב בזמן שאין היובל נוהג היא מפני שקיום היובל, ובכלל זה השמיטה, מאפשרות רווחה כלכלית הכרוכה בשמיטת קרקעות וכספים. במצב כזה יכולה הקהילה היהודית לקלוט לתוכה גרים ולדאוג לפרנסתם. אולם בזמן שאין היובל נוהג המצב הכלכלי אינו מאפשר קליטת ודאגה

לזרים. לפי טעמו של הראב"ד, ניתן לקבל גר תושב בזמן הזה מפני שאנו חיים היום ברווחה כלכלית כמו בזמן שהיובל נוהג.

נספח ה – לא תסגיר עבד אל אדוניו

הרמב"ם בהלכות עבדים פרק ח הלכה י כתב: "עבד שברח מחוצה לארץ לארץ אין מחזירין לו לעבדות ועליו נאמר לא תסגיר עבד אל אדוניו ואומר לרבו שיכתוב לו גט שחרור ויכתוב לו שטר חוב בדמיו עד שתשיג ידו ויתן לו, ואם לא רצה האדון לשחררו מפקיעין ב"ד שיעבודו מעליו וילך לו". ובהלכה יא הוסיף הרמב"ם: "עבד זה שברח לארץ הרי הוא גר צדק והוסיף לו הכתוב אזהרה אחרת למי שמאנה אותו מפני שהוא שפל רוח יותר מן הגר וצוה עליו הכתוב שנאמר עמך ישב בקרבך באחד שערך בטוב לו לא תוננו זו אף הונויית דברים, נמצאת למד שהמאנה את הגר הזה עובר בשלשה לאוין משום ולא תונו איש את עמיתו ומשום וגר לא תונה ומשום לא תוננו וכן עובר משום ולא תלחצנו כמו שביארנו בענין הונוייה". כלומר, לפי הרמב"ם מדובר בהצלה של אדם שבזכות הצלתו יהפוך לגר צדק מפני שעבד כנעני המשתחרר על ידי ישראל הופך לגר צדק (ראה הלכות איסורי ביאה פי"ד ה"יט). נראה איפוא מן הרמב"ם שאין הלכה זו תקפה עבור נכרי שנשאר בגויותו כמו גר תושב למשל. אולם דעה זו לא הובאה במקורות אחרים. כך תרגם אונקלוס: "לא תמסר עבד עממין ליד רבונה דישתזב לותך מלות רבונה" וכתב ר"שי: "לא תסגיר עבד – כתרגומו. ד"א אפילו עבד כנעני של ישראל שברח מחוצה לארץ לארץ לארץ, ובשולחן ערוך, יו"ד, סימן רסז, סעיף פה "עבד שברח מחוצה לארץ לארץ, אין מחזירין אותו לעבדות, ועליו נאמר: לא תסגיר עבד אל אדוניו (דברים כג, טז), ואומרים לרבו שיכתוב לו גט שחרור ויכתוב לו שטר חוב בדמיו עד שתשיג ידו ויתן לו. ואם לא רצה האדון לשחררו, מפקיעים בית דין שעבודו מעליו וילך לו". זהו ציטוט מהרמב"ם עבדים, ח, י. אך השו"ע לא ציטט את ההלכה הבאה ברמב"ם המגבילה זאת לגר צדק.